

הרב אלחנן פרינץ

מגוון תשובות לשאלות מתחום חיי מוסדות החינוך¹

חזן הצופה בדברים לא טובים

שאלה: האם ניתן למנות תלמיד שגולש באינטרנט ומשוחח עם חבריו לעיתים על דברים שאינם ברוח ההלכה?

תשובה: אין למנות שליח-ציבור תלמיד וכו' אשר ידוע כי הוא צופה בדברים האסורים על-פי התורה, שכן איתא בשולחן-ערוך (אורח-חיים נג, ד): "ש"ץ, צריך שיהיה הגון. ואיזהו הגון, שיהא ריקן מעבירות; ושלא יצא עליו שם רע" וכתב המשנה-ברורה (סק"ד): "וכתב שם עוד בשם משפט צדק דמי שהוא פסול מחמת עבירה פסול להיות ש"ץ אפילו באקראי וכתב הפרי מגדים דהיינו דווקא בשלא עשה תשובה", וממילא אם הוא ממשיך לצפות, לא חשיב לעשיית תשובה ואינו יכול להיות שליח-ציבור. עיין עוד במשנה-ברורה (סקכ"ב) דמי שעבר עבירה בשוגג פעמים רבות הרי הוא נידון כמזיד, ומכל מקום אם עשה תשובה אין מסלקין אותו מלהיות ש"ץ, וכן העלה בשו"ת דבר-חברון (אורח-חיים מ"ה) שאין למנות שליח-ציבור מי שרואה דברים שאינם צנועים.

אולם כל זה הוא דווקא כשיודעים בוודאות שהתלמיד צופה, אך משום ריגון ושמועה ללא דברים מבוססים אין לפוסלו מלהיות שליח ציבור. וכן העלה בעניין ריגון בתשובת הרמב"ם (פאר-הדור פ"ה) ועיין עוד בזה בשו"ת הרדב"ז (ו', עח), שו"ת ר"י מיגאש (צ"ה) וברמ"א (נ"ג, כה). וחזיתי כי בשו"ת משנת יוסף (ד' אורח חיים ג') הביא משו"ת מן השמים (ה) שטומאת הש"ץ מעכבת את הגאולה. וכמה חפצים אנו שתפילותינו יפתחו רקיעים ויקרבו את ביאת הגאולה.

תפילה עם חולצה מודפסת

שאלה: מדוע מבקשים מהתלמידים בישיבה שלא להגיע לתפילה עם חולצה מודפסת?

תשובה: השולחן-ערוך (צ', כג) פסק: "הבגדים המצויירים, אע"פ שאינם בולטות אין נכון להתפלל כנגדם, ואם יקרה לו להתפלל כנגד בגד או כותל מצויר, יעלים עיניו". ביאר המשנה-ברורה (סק"ע) שזהו מפני שהציור מוציא את האדם מהריכוז והכוונה בתפילה. דבריו מיוסדים על תשובת הרמב"ם (בלאו רט"ו), וכן-פסק להלכה רבה של ישיבת ברכת משה הגר"נ רבינוביץ בשו"ת מלומדי-מלחמה (טו) שאין להתפלל כנגד זה לכתחילה ולפיכך יעצום את עיניו בתפילתו

1 שאלות אלו נשאלו על-ידי תלמידים.

(שולחן-ערוך הרב צ', כב), וכן כתב בשו"ת דבר-חברון (אורח-חיים פח). יש להוסיף שבנוסף לבלבול וחוסר הכוונה שגורמת החולצה המודפסת למתפללים, ראוי שאנו נפרסם את שמו של ה' ולא נלבש חולצות המעבירות ומשדרות פרסומות אחרות. העולה מכאן שיש לאדם להקפיד שלא ללבוש בעת התפילה חולצה מודפסת.

השאלת תפילין למגדל בלורית

שאלה: נשאלתי על ידי תלמיד שבישיבתו ישנם תלמידים ששערם ארוך, האם קיימת בעיה להשאיל תפילין לאדם אשר יש לו בלורית גדולה?
תשובה: בעניין גידול בלורית, מצד חוקות הגויים לדעת רש"י (קידושין ע"ו, ב) אין בזה איסור, ואילו לדעת הרמב"ם בהלכות עבודה זרה (י"א, א) הסביר הבית-יוסף (יורה דעה קע"ח) שלדעת הרמב"ם יש בזה איסור.
 בדין תפילין של ראש כתב בשו"ת הרשב"א (ג', רפב) שאין איסור חציצה כלל בתפילין אלו (של ראש), ובשו"ת הריב"ש (קל"ז) סמך עליו בשעת הדחק. אך לדעת הרא"ש (כלל ג', ד) יש דין חציצה גם בתפילין של ראש והובאו דבריו בשולחן-ערוך (כ"ז, ד).

במחצית השקל (כ"ז, סק"ד) כתב כי בגידול הבלורית יש גם איסור של חוקות הגויים וגם איסור חציצה, וכן כתב הבן איש חי (פרשת חיי שרה ה') והובאו הדברים להלכה במשנה ברורה (סקט"ו) וזו לשונו: "כתב בספר מחצית השקל 'ורע עלי המעשה של אותן האנשים שמגדלין בלורותיהן מלבד כי הוא דרך שחץ וגאווה עיין מה שכתוב ביורה דעה סימן קע"ו יש בו איסור בהנחת תפילין דכיון דגדולי הרבה ליכא למימר בהו היינו רבייתיהו וחוצצים' ע"ש, ובלאו חציצה נמי בשביל הני שערות המרובים אי אפשר לצמצם שיהיו מהודקין ומונחין על מקומן כד"ן". וחזיתי כי בשו"ת חתן סופר (שער הטוטפת כ"ז) חשש לביטול עשה של תפילין, וכן פסק להחמיר בזה בשו"ת תהלות דוד (אורח חיים ו') ועיין עוד בזה בשו"ת אור לציון (ב', מ"ד אות יט). לפי דברים אלו אין לגדל שיער וכל שכן שלא יוכל התלמיד להשאיל תפילין למגדל שיער.

אולם ניתן להביא צדדים להקל. שהרי יש שכתבו לחלק בין שיער חיצוני (פאה) לשיער המחובר לראשו, דמחובר כגופו דמי (זבחים י"ט, א) ולפי טעם זה יוכלו להניח תפילין על בלורית וכן להשאיל.

כעין סברא זו שראינו העלו הפרי מגדים (אשל אברהם סק"ד) וערוך השלחן (כ"ז, יד): "יש רוצים להחמיר גם כשהשיער גדול מאד, ואיני רואה בזה שום טעם דאיזה גבול תיתן להשיער ושיער הראש כעצם הראש דמי, ואולי אם יש לו בלורית שמסבב גם צדדי השיער של מקום אחר למקום הנחת תפילין בזה וודאי יש חציצה אבל לא השיער הטבעי הגדל במקום זה, וכן המנהג פשוט ואין

לפקפק כלל בזה" (להתיר). ועיין עוד בשו"ת חתם סופר (יורה דעה קצ"ה) ושו"ת ארץ צבי (ו').

מתוך דברים אלו מובנים דברי הילקוט-יוסף (כ"ז, יב) הסובר ששיער הבלורית אינו חוצץ בתפילין של ראש, אולם הירא את דבר ה' ראוי לו להימנע מגידול השיער (שכן חשש למשנה ברורה ולכן החמיר). ועיין עוד בזה בשו"ת תשובות והנהגות (א', מב), שו"ת יחוה דעת (ב, ב) והליכות שלמה (ד, ו). ועיין בשו"ת פני אריה (ו') ושו"ת עזרת ישראל (ו') דהקלו להניח תפילין על שיער ארוך, אך וודאי שלירא שמים נכון להחמיר בזה.

בחיי משה נטה לאור דברים אלו להקל להשאיל תפילין למגדלי בלורית. ועיין בשו"ת דבר יהושע (ד', יד) דאין איסור בעצם נתינת התפילין, דרק בעת הברכה יעבור על איסור ובהאי ליכא לפני עיוור, כיוון שיכול להניחם בלא ברכה. בשערים המצויינים בהלכה הביא דיש לסמוך על אמירת בשכמל"ו אחר הנחת התפילין כדי שלא יחשב ברכה לבטלה. ועיין עוד בשו"ת פנים מאירות (ג'), ט) שהעלה להקל בשעת הדחק, וכן העלה בארץ צבי (ו') וכן כתב להקל בשו"ת קרן לדוד (י) והוסיף: "נראה פשוט דאף דלכמה אחרונים אין לברך בס"ס מ"מ אין למנוע ממנו מצוות תפילין, אלא דנכון להזהירו שלא יברך רק על של יד ולא על של ראש".

יש להעיר כי הזוהר הקדוש (בהעלותך קנ"א) הבהיר את גודל הזהירות המוטל על האדם, שלא יגדל את שערותיו הרבה וזו לשונו: "כל מאן דאתי מסטרא דדינא בעי דלא ירבי שיער בגין דאסגי דינא בעלמא..."² ועיין עוד ביסוד ושורש העבודה (שער ח', א).

תפילה ברכבת ובאוטובוס

שאלה: האם מותר להתפלל בנסיעה ברכבת או באוטובוס.

תשובה: מי שנוהג ברכב וודאי שאינו יכול להתפלל תוך כדי נהיגה, שהרי ישנה חובה להתכוון בתפילה ואף יש בזה ספק פיקוח-נפש. לכן, יעצור עם רכבו בצד ויתפלל. אך אם המתפלל אינו הנהג אלא נוסע שהצטרף, והוא ממהר למקום חפצו, יכול בשעת-דחק להתפלל בישיבה, שכן בעמידה הוא ימהר ולא יתרכז בתפילתו, ואף בתפילה זו יצמיד את רגליו ויכוון לבו לבית קדשי הקודשים. במקרה בו הוא נוסע באוטובוס או רכבת והמקום מרווח יותר, אם יכול הוא להתפלל בעמידה ולכוון כראוי (ללא חשש שייפול) מוטב שיעמוד. אך אם הוא חושש שהתפילה בעמידה תטריד את כוונתו ולא יוכל להתפלל כעומד בפני מלך מלכי המלכים, אזי יתפלל בישיבה (ועיין עוד בשו"ת תהלות דוד אורח חיים כ"ח). יש לציין שגם מי שמתפלל ברכבת יבדוק לפני כן, שהוא לא מפריע לאף-אחד

2 בתרגום: כל מי שהוא בא מצד הדין צריך שלא ירבה שיערו שכן הוא מרבה דין בעולם.

בתפילתו, שהוא אינו חוסם מעבר או מתפלל כנגד מי שאינו בלבוש הולם. כמו כן, כדאי מאוד לבדוק, האם מתקיים מניין ברכבת לפני שהוא נעמד להתפלל ביחידות, שכן כיום ישנם מניינים רבים ברכבות, בעיקר בקרון האחרון, ואף עם ספר תורה.

ראוי לציין שכאשר קוראים ברכבת בתורה, אין להגביה את הספר שמא יפול, אלא יגלוהו על השולחן (שו"ת פרי-השדה ב', ע"ג. ברכי-יוסף קל"ד, שער המצויינים בהלכה כ"ג, יח. תפילה כהלכתה כ"ז, כה).

חציצה בנטילת ידיים על-ידי דיו או טיפקס

שאלה: האם מותר ליטול ידיים לאכילה כאשר יש על היד לכלוך של דיו מהעט, או לכלוך של טיפקס (דבר שקורה רבות לתלמידים)?

תשובה: אומרת הגמרא במסכת שבת (ס"ב, ב) כי המזלזל בנטילת ידיים בא לידי עונש³ (וכן איתא בזהר פרשת לך לך. ר"ן שבת צ"ב, א. שולחן ערוך הרב קנ"ח, ט) ויתרה מכך המזלזל נכשל במאכלות אסורות (חולין ק"ו, א). כתב בתנא דבי אליהו רבא (ט"ו) כי "כל המזלזל בנטילת ידיים סימן רע הוא לו... ומחה ה' את שמו", ומבואר בספר שבט המוסר (ט"ז, על פי צוואת ר' אליעזר הגדול) שהמזלזל אין לו חלק לעולם הבא. על פי זה מתבארים דברי הגמרא במסכת סוטה (ד', ב) כי המזלזל נעקר מן העולם, היינו עולם הזה – במה שנכשל, ומהעולם הבא ועיין עוד בזה בספר חסידים (נ"ח).

לאור זאת, מובן מדוע איננו מקלים ראש באף שאלה בעניין זה ולהיפך אנו מעודדים את התלמידים לברר ולשאל כדי לדעת לקיים את דבר ה' בצורה השלימה והטובה ביותר.

בתשובה זו לא נתחיל מסקירת המקורות בעניין חציצה, שכן אין דרכנו לחזור על דברינו מילה במילה וכבר הבאנו בשו"ת אבני דרך (ב', כ) דין טבילה עם גבס ושם הארכנו לבאר בגדר מקפיד בחציצה ושאינו מקפיד ואת המקורות בזה על פי ההשתלשלות בחז"ל, ועיין שם.

כמו כן כבר ביארנו את טעמי חיוב נטילת הידיים, והבהרנו בעניין צבע, דיו וכו' שהוא אינו חוצץ "אם אין בו ממש רק חזותא של צבע בעלמא" (משנה ברורה קס"א, סק"ד) והוא שהלק שלם ומלא על האצבעות. וכן מבואר בהלכות טבילה (יורה דעה קצ"ח, יז) ובמפרשים שם. ונבאר לעניין טיפקס מתוך דין חציצה בטבילה לנשים, שהרי כל דבר החוצץ בטבילה בגוף – חוצץ לנטילת ידיים לחולין (חולין ק"ו, ב. שולחן ערוך קס"א, א) וודאי שכיום כשישנם חומרים המסירים בקלות את כתמי הצבע והדיו, יש להתאמץ ולהסיר (עיין בשו"ת תשובות והנהגות ב', קי"ז) ומתוך כך כתב בשיעורי שבט הלוי (עמוד שכ"ה) ש"צבע שישנו על היד בשבת

3 הפלא יועץ בערך נטילת ידיים כתב דזהו פתיחת ראשי המילים של הברכה: "על נטילת ידיים".

יש להקל לגרד או להסיר על ידי אמה או אצטון".
אך נראה להלכתא לעניין דיו דכיוון שלפני אכילת לחם, לא תמיד מצוי במוסדות הלימוד חומר הסרה, **יש להקל** (ע"פ המשנה ברורה שהבאנו לעיל). וכבר כתב הדרכי תשובה (קצ"ח, סקנ"ג) דדיו שלנו שהוא כמים דינו כצבע להקל. וכל שכן שאין להחמיר כאשר יש יוד על פצע, שהרי הוא לצורך רפואה ורצונו שיהיה שם הצבע. יש להעיר כי כאשר מדובר בכללן גס מהדיו של העט, באופן שהוא בולט (כגון: שהעט נשבר ונשפך הדיו), אזי כולי עלמא יסכימו שבזה חייב לנקות לפני הנטילה (עיין עוד בספר ימי טוהר עמוד רל"ח).
אולם דברינו אלו הם רק לעניין דיו, אך **לגבי טיפקס בו אין להקל** כיוון שיש בו ממשות. וכתב בספר ימי טוהר (עמוד רל"ח): "לכתחילה צריכה להסיר כל צבע מעל ידיה. ואם לא ניתן להסיר, כגון שהתייבש, הכלל הוא כך: כל צבע שיש בו ממשות במישוש היד – חוצץ, כגון צבע שמן... סיד... טיפקס" וכן כתב בפסקי תשובות על המשנה ברורה (קס"א הערה 51). ועיין עוד בשו"ת קרן לדוד (מ"ה) ובאריכות דברי טהרת הבית בעניין ממשות וצבע (ג' עמודים קא-קה).⁴
לאור דברינו בטיפקס יש להחמיר ואילו בדיו יש מקום להקל.

ניגוב ידיים במכונת אוויר חם

שאלה: האם מי שנוטל ידיו לאכילה יכול לנגב את ידיו במכונת אוויר חם?
תשובה: הגמרא במסכת ברכות (נ"א, ב) אומרת שלפי בית שמאי מקנה ידיו במפה, ומצינו שקיימת חובה לנגב את הידיים לפני אכילה, שהרי אמר רבי אבהו (סוטה ד', ב): "כל האוכל פת בלא ניגוב ידיים - כאילו אוכל לחם טמא", ופסק הרמ"א (קנ"ח, יא) שיש מצווה לנגב וזו לשונו: "שגם הנגוב מן המצוה, ומקרי עובר לעשייתן. ואם שכח לברך עד אחר נגוב, מברך אח"כ" ופסק בכך החיים (קנ"ח, סקפ"ז) שיש להחמיר לנגב במטפחת דווקא ולא מאליהן (כלומר באופן אקטיבי).
על שורש הבעיה כתב במשנת-יעקב (אורח חיים קנ"ח): "וזה בוודאי שאם מניח היד לנגוב על ידי אלקטריק (חשמל) או על ידי שום דבר אחר - לא מקרי עובר לעשייתן, מכיוון שעל ידי זה הרי אין עושה שום דבר אלא ממתיק לידי שניגבו מאליהן וזה פשוט". כמו כן, לכתחילה עדיף שלא ינגב בזה כיוון שהמים נוזלים על היד.
אולם בשעת צורך יש להקל, וכן פסקו בשו"ת שרגא המאיר (ד', ד) ובשו"ת נהרות איתן (א', ט). בשו"ת חיים ביד (כ"א) הביא שני טעמים להתיר שכן מה

⁴ יש להעיר כי לגבי משחה עבה אשר מורחים סביב מוגלה וכו' על האצבעות או על היד, הרי היא חוצצת וכן העלו ערוך השלחן (יורה דעה קצ"ח, סקפ"ח), שיעורי שבט הלוי (עמוד רכ"א), נשמת אברהם (ב' עמוד קכט), שו"ת שבט הקהתי (א', פה). וצריך עוד לדון בטעם שהקל בשו"ת להורות נתן (ה', נא) במשחה המונחת לרפואה.

ההבדל בין מייבש ידיו בשמש ובין מייבש ידיו במכונה, עיין שם. ובספר שערים מצויינים בהלכה (ה' עמוד כ) כתב שמכונה עדיפה על מגבת רטובה (שהיא חוזרת ומטמאת את הידיים) וכן כתב להקל בספר משנת-יעקב (קנ"ח), שו"ת אז נדברו (ח', נב), שו"ת בצל החכמה (ד', קמא), שו"ת באר משה (ז', קונטרס עלקטריק מח), שו"ת מבשר טוב (ב', ד), ערוך השלחן (ד', טו), שו"ת רבבות אפרים (ב', סח, ד. ג, קג) ושו"ת מים ההלכה (ג', א). ועיין באוצרות ירושלים (רל"ג עמוד תקכד) שהאריך לחלוק ולהחמיר משום דלא חשיב לשיטתו עובר לעשייתו, עיין שם ועיין בשו"ת אז נדברו (ט', סד).

לאור זאת, ניתן להתיר לנגב ידיו במכונת ידיים וזה וודאי שעדיף ממגבת רטובה (דהרי לא ניתן במוסדות חינוך להחליף מגבות כל מספר דקות), ואף שרצוי יותר לנגב בנייר – יש להקל במכונה.

זימון לאוכלי בשר וחלב

שאלה: באחד הטיולים אכלו תלמידים בארוחת הצהרים, כל אחד את הכריך שהביא מביתו. לאחר שסיימו לאכול ורצו לזמן, התלבטו האם הם רשאים, שהרי חלק מהתלמידים אכלו כריך עם בשר וחלק עם גבינה, האם הם יכולים להצטרף לזימון?

תשובה: בעניין זה עסקו רבים ובהם שו"ת המהר"ם מרוטנבורג (ו'), התשב"ץ (ד', חוט-המשולש), שו"ת מקום שמואל (צ"ד), שו"ת חינוא דחיי (ס"ד) ועוד. המגן-אברהם (קצ"ו, סק"א) האריך בזה וכתב:

האגודה פרק שלושה שאכלו, אחד אוכל גבינה ושנים בשר מצטרפין, דהאוכל גבינה מצי אכיל עם האחרים, וכן כתב בערכין בשם ס"ה וכן כתב הרוקח הלכות ברכות סימן של"ד. ובשבת שחל ט' באב אין מזמנין יחד האוכלין בשר ונזהרין מלאכלו ואוכלין גבינה כיון דאין שום אחד מהם יכול לאכול עם חבירו... משמע דווקא חלב אבל אם אוכל גבינה קשה אין מצטרפין, דהמנהג עכשיו שלא לאכול בשר אחר גבינה, ובשבת שחל ט' באב אפילו בחלב אין מצטרפין...

דין זה הובא להלכה במשנה ברורה (קצ"ו, סק"ט) וזו לשונו:

כתבו הפוסקים דהוא הדין כשאחד אוכל חלב או גבינה והשנים בשר מצטרפין, שהאוכל גבינה הרי יכול לאכול מלחמם אע"פ שהוא מלוכלך בבשר אם יקנח פיו וידיחנו, והמנהג [שהאוכל גבינה הוא המברך ברכת הזימון ולא להיפוך שהוא הגורם להזימון]. אבל אם אוכל גבינה קשה אינן מצטרפין, שהמנהג עכשיו שלא לאכול בשר אחר גבינה קשה ע"י קינוח והדחה.

והוסיף בשער הציון (סקי"ב): "ועל כל פנים היכא שהאוכל בשר הוא כהן, די ש

עליו מצוה דוקדשתו לכבדו שהוא יהיה המברך, מסתברא בוודאי דאי אפשר לדחות משום מנהג זה". וממילא יוכלו לזמן יחדיו.

החיי-אדם (מ"ח, יט) התייחס לדין זה והכריע להקל ואלו דבריו:

ואם אחד אוכל חלב ושנים בשר, המנהג שיברך זה שאכל חלב, לפי שהוא יכול לאכול עם האוכלים בשר. אבל אם אחד אכל גבינה קשה ושנים בשר, אין מצטרפין כלל, ואף על גב דיכולין לאכול מלחם אחד בלא בשר וגבינה, דדווקא לאכול גבינה עם הלחם שאוכל בשר אסור, אבל לחם לבד אם אינו מלוכלך מהם נראה דמותר, מכל מקום כיוון שאינם יכולים לאכול הלחם עם התבשיל שאכלו, לכן אינם מצטרפין. ומכל מקום כיון דיש חולקים בדין זה דבשר וגבינה, נראה לי דמצטרפין.

כדברי החיי אדם פסק בקיצור שולחן-ערוך (מ"ה, כא) וזו לשונו: "אם אחד אוכל מאכלי חלב, ושנים מאכלי בשר, מצטרפין, ויברך זה שאכל מאכלי חלב, שהוא יכול לאכול גם עם האחרים... ואם אחד אכל גבינה קשה ושנים בשר, יש אומרים דאינם מצטרפין, ויש אומרים דמכל מקום מצטרפין כיוון שיכולין לאכול מלחם אחד, ויש להקל".

אולם חזיתי כי בשו"ת משיב דבר (לר' ראובן בן דוד סימן ע"ד) התיר גם לאוכל בשר להיות המזמן, וטעמו הוא שכיום לא מוציאים אחד את השני ידי חובה בברכת המזון.

בשו"ת בצל החכמה (ד', קס"ט) האריך בצירוף אוכלי בשר וחלב לזימון והסיק כי האוכלים יכולים להצטרף לזימון, אולם מי יהיה המזמן זה תלוי ואלו דבריו: "נלענ"ד בס"ד דדווקא באכלו פת נקיה בתחילת סעודתם ואחר כך אכלו שנים בשר ואחד חלב, אין קדימה להאוכל חלב כמש"כ (אות ב-ג), אבל אכלו בתחילת סעודתם אלו בשר וזה חלב, אף שאח"כ אכלו כולם כזית ויותר פת נקיה מבשר ומחלב, יזמן זה שאכל חלב דבתר תחילת הסעודה אזלינן וזה שאכל חלב גרם חובת הזימון ולא משגחינן בסוף הסעודה, עיין שולחן ערוך (קצ"ג, ה) במש"כ, שוב אינם יכולים לזמן אפילו אכלו אח"כ יחד וגמרו סעודתן ע"כ ע"ש".

בספר משיב דבר (חלק ב' לר' ראובן בן דוד מערכת ז, זימון) כתב לסייג את דברינו, והביא בשם המהר"ם מרוטנבורג שמי שאינו יכול לאכול בשר על פי הוראת הרופאים, כיוון דזה מזיק לו, ואכל פת עם חלב, הוא אינו יכול להצטרף לזימון עם מי שאכל בשר עיין שם.

שינה על הריצפה

שאלה: ביום חם, בו הייתה הפסקת חשמל, הרגיש אחד התלמידים שהוא חייב להתרענן ונשכב על הרצפה. חבריו העירו לו שרק אבלים ישנים על ריצפה, ונשאלתי האם מותר ביום חם לישון על הריצפה ובכך לצנן את הגוף?

תשובה: ככלל אין לישון על גבי הריצפה, שהרי מצינו בגמרא במסכת גיטין (ע', א) שישה דברים העושה אותן מיד מת ובהם ה"ישן על גבי קרקע", ומובא בגמרא במסכת ברכות (ס"ב, ב): "תניא בן עזאי אומר: על כל משכב שכב – חוץ מן הקרקע" וביאר בהגהות יעב"ץ דזה משום צינה.

לכאורה דברים אלו סותרים את דברי המשנה במסכת אבות (ו', ד) שם נאמר "כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן" וכן מובא במסכת כלה-רבתי (ה', ה). על סתירה זו עמד ותירץ היעב"ץ דזה לאפוקי מיטה כבודה. כמו כן, ניתן לומר שכאשר ישנה שמיכה על הריצפה והאדם אינו שוכב ישירות על הארץ דיש להקל, כמו שמצינו בריש מסכת תמיד על פרחי כהונה.

יש לציין שהשינה על הריצפה מבטאת גם אבלות, דבר שאין לעשותו אלא רק כאשר יש חיוב, שהרי שינת האבל היא על הארץ, וכן מצינו שישינים בתשעה באב וזו לשונו של השולחן-ערוך (תקנ"ה, ב): "ויש מי שנוהג לשכב בליל תשעה באב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו".

הליכה לקרקס

שאלה: האם מותר ללכת לקרקס?

תשובה: ישנו איסור מן התורה לצער בעלי חיים, ולא רק שאסור לצערם, אלא קיימת גם מצווה לטרוח על מנת להסיר מבעלי החיים כל צער. כך אומרת התורה: "כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו" (שמות כ"ג, ה), ועיין בגמרא בבא-מציעא (ל"ב) דממצוות פריקה למדו שזהו איסור דאורייתא. וכן פסקו דצער בעלי חיים מדאורייתא הרי"ף, הרמב"ם (לפי הכסף-משנה הלכות רוצח י"ג, ט) והרמ"א (חושן-משפט ערב, ט).

אמנם זו מצוות עשה להקל על החמור מצערו, אולם האדם אשר נמנע מקיום מצווה זו, מראה מיהו האדם הפנימי שבו, ולא רק שבני האדם יחושו זאת אלא אף מן השמים הוא יסבול. כפי שאומר ספר החינוך: "ועובר עליה ביטל עשה, ומראה בעצמו מדת האכזריות שהיא מדה מכוערת, וכל שאינו מרחם אין מרחמין עליו מן השמים, שאין ראוי גופו לקבל הרחמנות". ועיין עוד בספר חסידים (מד. תרסו), מהרא"י (ק"ה) ואור-החיים הקדוש (דברים י"ג, יח).

כאשר ישנה התנגשות בין צורכי האדם לבעלי חיים - צורכי האדם קודמים (תרומת הדשן קכ. שו"ת ציץ-אליעזר י"ד, יח). כשם שלבעלי חיים מותר לאכול מן הצומח, כך האדם רשאי לאכול מן החי. אבל כשאין צורך חיוני לאדם, אסור לצער בעלי חיים.⁵

5 בעניין ניסויים בבעלי חיים עיין בשו"ת שרידי-אש (ב', צא), שו"ת באר-משה (ח', קכה), שו"ת שבות-יעקב (יורה-דעה ג', עא), שו"ת ציץ-אליעזר (י"ד, יח).

אולם ראוי להיזהר בדבר אשר אין בו צורך גדול, ולהיות רחמן והגון כלפי בעלי החיים. מצינו בגמרא במסכת עבודה-זרה (י"ח, ב): "אין הולכין לטרטיאות ולקרקסיות". כך פסק המגן-אברהם (אורח חיים ש"ז, סקנ"ט), ולכן "חלילה ללכת למקומות שמשתעשעים במעשה אכזריות על בעלי חיים והגורמים להטביע באדם מדה רעה ומושחת של אכזריות" (שו"ת יחוה-דעת ג', סו), וכן פסקו רבים לאסור הליכה לקרקס.

אולם במקום שאין מצערים את בעלי החיים, צריך לבדוק שנשמרים כללי הצניעות, ושאינן בדבר ביטול תורה, כפי שאומרת הגמרא במסכת עבודה-זרה (י"ח, ב):

תנו רבנן: ההולך לאיצטדינין ולכרקום, וראה שם את הנחשים ואת החברין, בוקיון ומוקיון ומוליון ולוליון, בלורין סלגורין - הרי זה מושב לצים, ועליהם הכתוב אומר (תהלים א'): 'אשרי האיש אשר לא הלך וגו' כי אם בתורת ה' חפצו', הא למדת, שדברים הללו מביאין את האדם לידי ביטול תורה.

פאזל מתמונה של רב

שאלה: נשאלתי באחד המוסדות בו רוצים בחודש כסליו לעסוק בגבורה, האם מותר להם לקחת תמונה גדולה של רב ידוע ומפורסם ולגזור את התמונה כמו פאזל, ולתת לתלמידים שאלות ומשימות ועל ידי כך ירכיבו את הפאזל (התמונה) של אותו רב. צריך עיון האם יש לחוש שזה דרך ביזיון לעשות מתמונה של רב דברים מעין אלו, או שמא להיפך ניתן לומר דבזה מקיים "והיו עיניך רואות את מוריקך". ואולי גם יש לחוש שלאחר ההפעלה יזרקו את הפאזל.

תשובה: שאלה זו הפנית להרה"ג הגר"י ליברמן שליט"א מחבר ספר שו"ת משנת יוסף, ואלו דבריו:

כבר כתבתי במקום אחר שלפני כיוכל שנים הקפידו רבנים חסידיים, וכל תלמידי חכמים חסידיים, שלא להצטלם⁶ [גם באופן שאין שום חשש של איסור צורת אדם, עיין שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סי' ע"ח]. גם כתוב בתולדות כק"ז מרן החתם סופר שפעם צייר אותו איש אחד ורצה למכור תמונתו ועי"ז יוכל לאסוף כסף להוציא נישואי ביתו. והקפיד עליו החתם סופר, והלה התנצל איני יכול 'פארוואשען מיין פנים' - לבייש פני לבקש נדבות להכנסת כלה, לכן נכנסה בו המצאה זו. ענה לו החת"ס, אתה לא רוצה לבייש את פניך, לכן ביישת את פניי?! וכן זכורני שהמנחת אלעזר ממונקאטש התנגד מאד לתמונות. בטעם הדבר י"ל כבגמרא (ברכות ו', א) שכל אויר העולם מלא מזיקים, אלא

6 תשובה זו רואה אור לראשונה במסגרת זו.

7 עיין בשו"ת צפנת פענח (נ"ז) בעניין גדר צילום ועשיית צורה ועיין עוד בחכמת אדם (פ"ה, ח), שו"ת דברי מלכאל (ג', נח) ושו"ת אבני ישפה (א', קנ"א).

שיראים מצלם האלקים של האדם, אבל כשיש רק תמונה בלי היות אדם, יוכלו החיצוניים להתאחז בה. לעומת זאת היו הרבה ת"ח שתלו בביתם תמונות רבותיהם, לקיים "והיו עיניך רואות את מוריך", וסברו שעל קדושת צורתם שרתה השכינה, גם על תמונותיהם אין שטן ואין פגע רע.

אם כן שהתמונה חשובה לחינוך התלמידים לתת להם הערצה לגדולי ישראל איך יחתכו אותה לגזרים? גם אי נימא שאין בזה כל תשחית, כיוון שעושה לצורך חיבורה כההיא דשולחן ערוך הרב (הלכות שמירת גוף וב"ת סעיף ט"ו) שמותר לקלקל חפצים לצורך... כבגמרא (שבת קכ"ט, א) הקיז דם והצטנן עושין לו מדורה, ואפילו לשרוף כלים לצורך זה. אעפ"כ ברור שלהלכה בספר אסור לעשות כן, לא רק מבחינת הרגש, אלא מצד ההלכה, כגון לקחת ספר קדוש (שאין בו שמות) כגון מסילת ישרים, לצלם עמוד ולחותכו ולעשות ממנו פאזל, חס מלהעלות על הדעת. וכמו כן איך נקלקל תמונת רב כדי שילדים יחברו אותה בחזרה [ותישאר חתוכה לחתיכות קטנות]?

ויש בזה לאו ד"לא תעשון כן לה' אלוהיכם", כשמזיק למטלטלי בית הכנסת, וכל שכן לספרים שיש בהם קדושה עצמית [יותר מתשמישי קדושה], ראה משנת יוסף הלכות בית הכנסת (סימן ט"ו) באריכות.

מתנה למורה

שאלה: האם מותר לתלמידים לתת מתנה בסוף שנה למורה המלמד מדעים?

תשובה: נראה שניתן להקל, ואף יש בזה חינוך להכרת הטוב. ואין לחוש בזה לדברי הרמ"א (תרצ"ה, ד): "ואשה תשלח לאשה, ואיש לאיש; אבל לא בהיפך, שלא יבא איש לשלוח לאלמנה ויבואו לידי ספק קידושין". וביאר המשנה-ברורה (סקכ"ו) שהספק קידושין הוא: "שיאמרו שזהו סבלונות שאחר הקידושין וחיישינן שמא קידשה כבר בפני עדים ואינם לפנינו". כלומר, הטעם מחשש לקידושין ולא משום פריצות. וודאי שכאשר כיתה שלמה נותנת מתנה אין שייך לא קידושין ולא שום דבר פריצות (יתכן שהטעם שלא הזכיר הרמ"א חשש לפריצות הוא, דלא חיישינן לפריצות בשעת מצווה) ופשיטא כשמדובר שהמורה היא אשת-איש, וכן העלה להתיר ברבבות-ויובלות (ב', שכ"ח).

מחק תמונות במצלמה דיגיטלית

שאלה: אחד התלמידים השאיל ממורה מצלמה דיגיטלית כדי לצלם אירוע. התלמיד לא הכיר היטב את המצלמה והסבירו לו כיצד יש לצלם (בלי האפשרויות המשוכללות). לאחר האירוע התברר שהתלמיד מחק מהמצלמה את תמונות הבת-מצווה של בתו של המורה, ובכך נמחקה כל המזכרת משמחת הבת-מצווה. האם

צריך התלמיד לפצות את המורה?

תשובה: הנתיבות (קמ"ח, סק"א) חידש שאם דבר אינו שווה למכירה בשוק, אלא שוויו הוא רק לבעלים, אין המזיק חייב לשלם (כגון: הרס דף נייר של חבר, שבשוק אינו שווה כלום, אך לחבירו הדף היה שווה-ערך, כיוון שהיה בדף משפט חשוב – פטור מלשלם).

על דברי הנתיבות הקשו רבים וביניהם ערך-שי (שפ"ו, סק"א), הקהילות-יעקב (בבא-קמא ל"ט), שו"ת מנחת-שלמה (ג', קל"ה) ועוד. המנחת-שלמה ביאר שצריך-לומר שהנתיבות דיבר בדבר שאין בעלות עליו, אלא שיש לו זכות שימוש ואינו יכול למוכרו לאחרים, על-זה אין משלמים. מה שאין-כן בדבר שהוא בעלים גמור, שאם קילקל לו נייר השווה רק לו, וודאי שמשלם. במקרה שלנו יתכן שכולי-עלמא יודו שחייב לשלם, שהרי התמונות היו יכולות להימכר לעוד אנשים מהמשפחה, ועיין עוד בחישובי-חמד עמ"ס בבא-מציעא (עמוד שצח) בנוגע לסכום הפיצוי.

תפס מקום לחברו בהרצאה

שאלה: האם מותר לתפוס מקום לחברו בהרצאה?

תשובה: הגמרא במסכת בבא-מציעא (י', א) אומרת: "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: המגביה מציאה לחבירו - קנה חבירו", ומובא בתוספות (א"ר יוחנן המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו): "ואע"ג דאית ליה לרבי יוחנן בפרק הכותב (כתובות פ"ד, ב: ושם ד"ה 'ואמר') ובפרק קמא דגיטין (י"א, ב ושם ד"ה 'התופס') 'תופס לבעלי חיים לא קני' היינו דווקא היכא דלא שייך מגו דזכי לנפשיה דאין הלואה חייב כלום לתופס אבל במציאה דאיכא מגו קנה". ומצינו מחלוקת בראשונים האם זהו רק במונע רווח לאחרים (עיין שו"ת רבי עקיבא-איגר קל"ג. ערוך-השלחן חושן-משפט רס"ט, ב). עולה כי לדעת הרמב"ן (הובא בשו"ת רבי עקיבא-איגר) אין בעיה לתפוס מקום בהרצאה המתקיימת בחינם, אולם בהרצאה בתשלום אין לתפוס מקום. אך לדעת התוספות אסור בכל מקרה לתפוס מקום לחבר. וחזיתי כי בידיעון ארצי להלכה ואקטואליה (7 תמוז-אלול) כתב בשם הגר"ש אלישיב שיכול אדם לתפוס מקום לחבירו באוטובוס רק אם משלם את הנסיעה גם עבור חבירו.

הוצאת תקע מהשקע בשבת כאשר המכשיר אינו פועל

שאלה: בערב שבת כאשר אחד התלמידים הלך לשירותים הוא הבחין כי מכונת ניגוב הידיים של האוויר חם נמצאת בשקע, ושאל האם מותר לו לנתק את המכשיר. כלומר: מכיוון שהמכשיר אינו עובד אם לא מניחים את הידיים מתחתיו, האם יכולים להוציא את המכונה מהשקע?

תשובה: בספר שמירת שבת כהלכתה (י"ג, לג) מופיע שבשעה שזרם החשמל מופסק, מותר להוציא את התקע והעיר שם שיש לעשות זאת כלאחר יד, כדי להימנע מטלטול מוקצה בידים (עיין משנה ברורה ש"ח, סק"ג) וזוהי שיטתו של הגאון רבי שלמה למן אוירבך זצ"ל (עיין קובץ מאמרים, מילואים א עמוד 59). וביאר דאף החזון איש יודה בזה, דלא שייך בהאי גוונא איסור בונה. וכן כתב בשו"ת ציץ אליעזר (ו', ה', ג) שאין איסור בונה וסותר כשהזרם אינו פועל.

אולם יש שביארו שהחזון איש אסר להוציא תקע מהשקע אף כשהוא אינו עובד משום איסור (מלאכת) בונה, וכן פסק להלכה בשו"ת אור לציון (ב', מ"א, א): "אסור להוריד או להרים את כפתור החשמל אפילו בזמן שלא עובר שם זרם חשמל", וכדבריו העלה גם כן בשו"ת מעשה חושב (א', ט) ועיין עוד בספר אורחות שבת (ח', יז).

בשו"ת אגרות משה (אורח חיים ד', מ) כתב בעניין דומה לשאלתנו: "בדבר להוציא את התקע של הטעלעפאן מהכותל ומכל מקום חבורו בשבת אף בשעה שהוא כבוי אסור משום מוקצה, וכשירא שמא ישכח מי מבני הבית וידלקו שהוא צורך גדול יש להוציא באופן כלאחר יד אם ליכא נכרי". נראה שלאור כל הדברים שהבאנו יכולים אנו לומר כי הסומך להקל וודאי שיש לו על מי לסמוך.